

”

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית
הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

פרשת יתרו

”וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא”

מדויקים ומדקדקים בפרשת-השבוע

נושאים בלשון התורה

כינוי מושא חבור

מושא ביהיד

וַיִּצְלְנוּ, הַצִּילוֹ, אֵינְעָצוּ, הוֹצֵאתֶיךָ,
וְקִדְשְׁתֶּם, וּבִרְכֵתֶיךָ, צֹהֶוּ

מושא ברבים

וַיִּצְלְמוּ – הציל אותם, מְצַאֲתֶם – מצאה אותם, וְקִדְשְׁתֶּם – וקדשת אותם.

סמיכות ברבים

האות מ"ם של שם העצם ברבים נופלת בסמיכות:

זְקַנְיִי יִשְׂרָאֵל, דְּבַרְיִי הָעָם, אֲנִשִּׁי-חֵיל יִרְאֵי אֱלֹהִים אֲנִשִּׁי אֲמַת שְׁנְאֵי בַצֵּעַ,

שְׂרֵי מְאוֹת שְׂרֵי חֲמֻשִׁים וְשְׂרֵי עֶשְׂרֹת, בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל, לְעֵינַי כָּל-הָעָם.

בנין נפעל בעתיד

הנטייה של בנין נפעל בעתיד – סימנה חד"ק: חיריק, דגש וקמץ.

הדגש כתשלום לאות ני של הנפעל שהידמתה לאות שאחריה.

תגלה, השמרו, פִּי־סָקוֹל יִסְקַל או־יָהּ יִיָּהּ

שם פועל ושם פעולה

לֶאֱכַל, לְשַׁפֵּט, לְדַרֵּשׁ – שם פועל.

שְׁלוּחָיָהּ = השלוחים שלה. שם פעולה בבנין פיעל ברבים שלוח – שלוחים.

שורשים ומשפחות מילים

השורש עש"ה/י – מגזרת נל"י

פעלים – עָשָׂה, יַעֲשֶׂה, עָשָׂה, תַּעֲשֶׂה, וַיַּעַשׂ, עָשִׂיתִי, נַעֲשֶׂה, תַּעֲשֶׂה
תַּעֲשֶׂה – תַּעֲשֶׂה.

שם עצם – הַמַּעֲשֶׂה

לֹא־תוֹכֵל עֲשֶׂהוּ לְבַדָּךְ: (יח, יח) – שורש עש"ה מגזרת נל"י

אבן עזרא (פירוש הקצר):

עשוהו – מלה זרה, ובאה על הדיקדוק הישלים, בלי תמורה ב"ת"ו.

פירוש ב': מלה זרה, על דרך: לשמרהו, כי לא מצאנו ה"א נראית בגזרת עשה.

כלומר, האות ה"א היא האות של כינוי המושא כמו במילה "לשמרהו" ואיננה אות השורש. על פי דרך הנטייה של גזרה זו המילה היא "לעשותו".

טעמי המקרא בשירות התחביר

כִּי בַדְבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם (יח, יא)

רש"י: "כי בדבר אשר זדו – כתרגומו. במיס דמו לאזדס, והס אזדו במיס" נשים לב לטעם טפחא מתחת למילה זָדוּ. הטעם מסמן שיש לעצור כאן בקריאה, כיון שהמילה עֲלֵיהֶם איננה מושא. לכן יש להסביר את הפסוק: הדבר אשר המצרים זממו על בני ישראל, בא עליהם.

מילה בפרשה

וַיַּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה (יח, ט)

רש"י: וַיַּחַדְּ יִתְרוֹ – וַיִּשְׁמַח יִתְרוֹ, זֶהוּ פִּשְׁטוֹ. ומלכסו – נַעֲשָׂה בְּקִרְוֵי חֲדוּדֵי חֲדוּדֵי, מֵכַר עַל אֲצוּד מַכְרִים, הֵינּוּ דְאִמְרֵי אֵינְשֵׁי "גִּיּוֹרָא עַד עֲשָׂרָה דְרֵי לָא תְבַי אַרְמָא דְאַפִּי".

האם לפי המדרש מתפרש וַיַּחַדְּ לא מלשון שמחה?

רש"י הירש: ויחד נגזר משורש "חדה", הקרוב ל"עדה" – "להיות מקושט". בעוד שלשונות אחרות של שמחה – "שמח", "שיש" – מציינות תחושה פנימית, הרי ש"חדה" מורה כנראה על כך שמראים את השמחה כלפי חוץ. ומכאן הדעה (סנהדרין צד.) הרואה בבחירה בלשון זו, רמז לצער שכהן מדין חש בעומק לבו באופן בלתי־נמנע, על מפלת מצרים. ועיין עוד מלבי"ם.

אבן עזרא פירוש הארוד:

ויחד – מגזרת "חדוה" (דה"א טז, כז); והיה ראוי להיותו על משקל "ויפת בסתר לבי" (איוב לא, כז); "וישב ממנו שבי" (במדבר כא, א); רק נפתח החי"ת בעבור שהוא מן הגרון, ונשאר הדל"ת דגוש כאשר היה.

ולא אדע בכל המקרא אות דגוש בסוף המלה, רק אם היה בג"ד כפ"ת שיתחברו שני שוואין בסוף; כמו "ויבך" (בראשית כז, לה); "וישת" (בראשית ט, כא); "וישב" (במדבר כא, א). רק עם אחד מהמלכים לא מצאנו דגוש, רק פתח, והם שנים: ויחד יתרו; "אל יחד בימי שנה" (איוב ג, ו).

רשב"ם: ויחד – מגזרת 'חדה', "עוז וחדוה" (דה"א טז, כז), כדין כל תיבות של בג"ד כפ"ת שמגזרת חטופי למ"ד פעל, שסופם דגשים: מן 'בכה' – "ויבך" (בראשית לז, לה); מן 'פתה' – "ויפת" בסתר לבי" (איוב לא, כז); "יפת אלהים ליפת" (בראשית ט, ז); (מן 'ספה') – "אל תוסף" (כפ"א דגושה) על דבריו" (משלי ל, ו); מן 'שבה' – "וישב" (במדבר כא, א).

לדברי המפרשים הדגש באות די הוא כמו במילים "ויבך", "וישב" ובמילים נוספות המנוקדות בשני שוואים ואות אחרונה מבג"ד כפ"ת דגושה בדגש קל.

במילה **ויחד** השווא תחת החי הגרונית הפך לתנועה ולמרות זאת נשאר השווא והדגש באות די.

בתהלים כא, ז: " ... תַּחְדְּהוּ בְּשִׁמְחָה אֶת־פְּנֵיךְ."

רד"ק שם: תחדהו – תשמחהו, מן "ויחד יתרו" (שמות יח, ט).

אֶת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מֵצֵאתֶם בְּדָרְךָ (יח, ח) – שורש לא"י

רש"י: התלאה – לָמַד לְאֶלֶף מִן הַיְסוּד שֶׁל תְּלָה, וְהַפִּי"ו הוּא תְּקוּן וַיְסוּד הַנוֹפֵל מִפְּנֵי לְפָקִים; וְכֵן תְּרוּמָה, תְּנוּפָה, תְּקוּמָה, תְּנוּחָה.

אבן עזרא: התלאה – מגזרת "ונלאו מצרים" (שמות ז, יח), והתא"ו נוסף; והטעם: צרה שילאה אדם לסבלה להגידה. והטעם: על רדיפת מצרים אחריהם וביאת עמלק ורעב הקהל וצמאו ומכולם הצילם השם.

רש"י הירש: תלאה נגזר מ"לאה". כלומר, זהו שם עצם מהשורש לא"ה/י. האות תי היא אות המשקל.

ישפוטוהם (יח, כב) - ישפוטוהם (יח, כו)

רש"י: ישפוטוהם - פמו ישפוטו, וכן "לח תעבורי" (רות ב'), פמו לח תעבדי; ותרגומו דייניו אינון, מקראות העליונים הם לשון כווי, לכה מתרגמין וידונו, ייתון, ודונו, ומקראות הללו לשון עשיה.

אבן עזרא הבין שרש"י בסיפא של דבריו בהם הוא מחלק בין "מקראות עליונים" ל"מקראות הללו" בא ליישב את החילוק בין ישפוטו ל - ישפוטו. אך הוא לא מקבל את דבריו וכותב: "ורבינו שלמה רצה לפרש ביניהם, ולא עלתה בידו".

אך רבים מהמפרשים מסבירים שרש"י כלל לא בא להתייחס לעניין זה.

רשב"ם: ישפוטוהם - כמו: לא תעבורי מזה (רות ב, ח). בכמה מקומות: או במקום או.

אבן עזרא: ונוכל לומר דרך דקדוק, כי ראינו אמרו "תדלו פרזון בישראל תדלו" (שופטים ה, ז), בדגשות הלמ"ד, בעבור שהוא ב'אתנח'; "קנה וסוף קמלו" (בנוסחנו ללא דגש; ישעיהו יט, ו); "הרים נזלו" (ישעיהו סג, יט) - ב'סוף פסוק'. ואמרו "תתלו בו" (איוב יג, ט), כי חשבוהו כמו 'סוף פסוק'; כי מלת 'בו' דבקה היא עם 'תתלו', ותנועה אחת לבדה. וככה ישפוטוהם. בעבור שיש להשיב, כי אין כח ב'אתנח' כח 'סוף פסוק'; כי הנה "עמים תחתיך ופלו" (תהלים מה, ו); "יי על ימינד" (תהלים קי, ה); "טוב עשית עם עבדך" (תהלים קיט, סה); ורבים כאלה. וככה לא ימצא ב'סוף פסוק'.

לדבריו: ישפוטו - צורת הפסק בסוף פסוק לעומת ישפוטו שהטעם בה אתנח החלש בהפסקו.

רש"י הירש: אפשר לומר ש"ישפוטו" הוא צורה מורכבת, צירוף של "ישפוט" (לשון יחיד) ו"ישפוטו" (לשון רבים), המציינת שאף פסקי הדין שהם פסקו ("ישפוטו") היו למעשה פסקי הדין של משה ("ישפוט"); הם הגיעו לפסקי דין אלה לפי רוחו, ובהתאם לעקרונות ולכללים שקבלו ממנו.

בדומה לכך, יתכן ש"תעבורי" בספר רות הוא צירוף של "תעבור" (לשון זכר) ו"תעברי" (לשון נקבה). הכתוב מניח לביטוי לנוע ולנוד בין זכר לנקבה, כדי

לבטל כל חשד של מחשבת הטא בחסד שעשה לה בועז. השווה שינוי הלשון בין זכר לנקבה לעיל (ב, יז; עיין פירוש שם).

נצ"י"ב ב"העמק דבר": ומשום הכי כתיב "ישפוטו" בלשון עשייה כמו שכתב רש"י ז"ל, שנעשים בעצמם שופטים, והמה ישפוטוהו. משא"כ לפי מאמר יתרו, הלא מתחילה כשהיה עסק גדול, באו לפני משה לפסוק הדין, והוא בעצמו היה צריך לחתוך הדין. עיינו שם באריכות דבריו.

ותגיד לבני ישראל (יט, ג) – צורה מקוצרת של בניין הפעיל. למרות שמדובר כאן בצורה מקוצרת, מופיעה האות י' של הבניין.

מסבירים זאת המפרשים על דרך הדרש:

רש"י: לזית יעקב – אילו הנסים; תאמר להם בלשון רכה; ותגיד לבני ישראל – עונשין ודקדוקין פרט לזכרים, לזכרים הקסים כגידין.

מנין למדו שלנשים האמירה בלשון רכה בניגוד לזכרים?

האם למדו זאת מהלשון "תאמר" לנשים ואילו לזכרים "תגיד"?

רבי אליהו מזרחי שולל זאת ומסביר: לא שלשון אמירה מורה על רכות, כי זה לא נמצא בשום מקום.

ומפרט יותר **"הכתב והקבלה"**: אין כוונתם האמירה בכל מקום לשון רכה והגדה לשון קשה, כי כתובים רבים יעידו על היפוכם: "ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף", "ויאמר המלך תלוהו עליו", "והגדתם לאבי את כל כבודי" ...

אז מנין נלמדו הדברים?

כתב **רבינו בחיי**: תגיד לבני ישראל – צווה להודיעם אזהרות ועונשים, וזהו לשון "ותגיד" דברים הקשים כגידין, ועל כן הוא מלא ביו"ד ובכל המקרא לא תמצא לשון הגדה אלא חסר כגון (יהושע ז') והגד נא לי מה עשית, (ישעיהו נ"ח) והגד לעמי פשעם, אבל זה שנכתב ביו"ד לכך דרשו בו דברים הקשים כגידין.

וכך מפרש **המזרחי**: ... ומה שדרשו רז"ל גבי 'ותגד' שהוא מלשון גיד, אמרו ב"לקח טוב" ראה לדבר שלא תמצא בכל המקרא כמוהו מלא יו"ד. ונכון הוא.

ומפורט יותר ב"מנחת שיי":

"ותגיד": כל לישנא תגד באורייתא חסר יו"ד בר מן דין. (כפומה, האילנה 'תצד'
כתובה בתורה תמיד אלא האות י', חולף מכאן).

ובמדרש "לקח טוב" – "כה תאמר לבית יעקב" – אלו הנשים, "ותגיד לבני
ישראל" – אלו האנשים, שצווה לומר לנשים בנחת ולהנעים המצות ודקדוקיהם,
ולאנשים דברים קשים כגידים, וראיה לדבר שלא תמצא בכל המקרא כמותו
"ותגיד" ביו"ד לשון גידים ע"כ.

ובשבת פרק ר"ע (דף פז ע"א) – בתחילה פירש מתן שכרה דכתיב "וישב משה" –
דברים שמשויבין דעתו של אדם, ולבסוף פירש עונשה דכתיב "ויגד משה" דברים
שקשין לאדם כגידין. ע"כ.

ומכל מקום נראה דעיקר דרשה ילפינן מקרא ד"ותגיד" מייתורא דיו"ד...

וחזינא נמי (וראיתו מד) לרבינו שלמה ז"ל (כש"י) דמייתי הך דרשא (מכאן)
דכ"ה (ז) אקרא דותגיד (צ פסוק "ותמיד").

פְּוֹ-יְהִרְסוּ (יט, כא)

שתי צורות קיימות במקרא – סגול סגול וכן פתח חטף-פתח.

דוגמאות נוספות לסגול סגול: וְאִישׁ תְּרוֹמוֹת יְהִרְסָנָה (משלי כט, ד), וְאֵל מַעֲשֵׂה
יָדָיו יְהִרְסֵם וְלֹא יִבְנֵם (תהלים כח, ה).

מילים מנוקדות בפתח וחטף-פתח:

וְהַעֲרִים יְהִרְסוּ (מלכים ב ג, כה) וכן בחומש שמות תְּהִרְסוּ קְמִיךָ (טו, ז).

בְּעֵב הָעֵנָן (יט, ט)

רש"י: בעב הענן – צְמַעְצָה הָעֵנָן וְזֵהוּ עֶרְפֶּל

רמב"ן: בעב הענן – הוא הערפל אשר שם האלהים (שמות כ, יז), והכל רואין

ומכירין כן, כמו שאמר: ומראה כבוד י"י כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל (שמות כד, יז).

ויעל עֲשָׂנוּ כְּעֵשֶׂן הַכְּבֹשֶׁן (יט, יז)

עֲשָׂנוּ = הָעֵשֶׂן שלו. הקמץ נחטף עקב התרחקות הטעם. הניקוד הוא חטף פתח ולא שווא כיוון שהאות עיי"ן היא גרונית ואינה מנוקדת בשווא.

כְּעֵשֶׂן הַכְּבֹשֶׁן – צירוף סמיכות.

קיימות דעות שונות לגבי הצורה "עֵשֶׂן":

רשב"ם: כְּעֵשֶׂן – כעישון, 'פומיאה' בלעז; ואילו היה שם דבר היה לו לומר 'כְּעֵשֶׂן הכבשן', כאשר יאמר מן דְּכָר – "דְּכָר השמיטה" (דב' טו, ב), מן בְּקָר – "בְּקָר זבח השלמים" (במ' ז, פח); כן יאמר מן "הבית ימלא עֵשֶׂן" (יש' ו, ד) – 'עֵשֶׂן הכבשן', כשהוא דבוק.

לפי הרשב"ם המילה יעֵשֶׂן היא שם פעולה כמו יעישוין ואין היא נסמך של יעֵשֶׂן.

אבן עזרא: ואל תתמה בעבור מלת עֵשֶׂן, שלא אמר 'כְּעֵשֶׂן הכבשן'. והוא הזכיר ויעל עֲשָׂנוּ, שהוא על משקל "שללו" (שופטים ה, כד); "זהבו" (ישעיה ב, כ); **כי שמות הפעלים משתנים.** אמרו "שָׁנַר אלפיך" (דברים ז, יג) – "וכל פטר שָׁנַר בהמה" (יג, יב); ואמרו "את הבֵּשֶׂם ואת השֶׁמֶן" (שמות לה, כח) – "וקנמון בְּשֵׁם מחציתו" (שמות ל, כג) ...

לפי דברי האבן-עזרא "שמות הפעלים משתנים". כלומר, יש מילים שיש להן צורות שונות.

וְקָל שֶׁפָּר **חֶזֶק** מְאֹד - הוֹלֵךְ **וְחֶזֶק** מְאֹד

חֶזֶק – שם תואר. נשים לב לניקוד – קמץ קמץ.

וְחֶזֶק – פועל בנין קל בהווה במשקל פֶּעַל.

וְהָרַסְתִּי עִשָׂן כֹּלֹ - וְאֶת־הָהָר עִשָׂן

עִשָׂן - פועל בבנין קל בעבר במשקל פֻעַל. נשים לב לניקוד - קמץ פתח.

רש"י: עשן כלו - איז עשן זה שם דְּבַר, שְׂהָרִי נְהוּד הַשֵּׁי"ן פִּתְחָ, אֶלְכָּא לְשׁוֹן פֻּעַל כְּמוֹ אִמְרָ, שְׂמַר, שְׂמַע, לְכַךְ תְּרַגְמוּ מוֹ תָּנִן פִּלְפָּ, וְלֹא תִרְגְּם תִּנְנָא. וְכָל עִשָׂן שְׂפַמְהָרָא נְהוּדִים הָמָז מִפְּנֵי שְׂהָם שֵׁם דְּבַר.

עִשָׂן - פועל בנין קל בהווה במשקל פֻעַל.

מילים נרדפות

וַיַּעֲמֵד הָעָם עַל־מִשְׁחָה - וְכָל־הָעָם נָצַב עָלֶיךָ

אונקלוס מתרגם את שתי המילים במשמעות זהה:

וְקָם עָמָא עָלוּהִי דְּמִשְׁחָה - וְכָל עָמָא קָיָמִין עָלֶיךָ

אך ב"הכתב והקבלה" מחלק בין שתי המילים:

נצב עליך - אמר לשון נציבה ולא לשון עמידה וכלשון הכתוב "ויעמד העם על משה". כי יש הבדל לרבי שלמה פפנהיים (בספר "יריעות שלמה") בין לשונות אלה, לשון נציבה הונח על עמידה שהיא לצורך, שיעמוד במקום מיוחד להיות מוכשר על ידי כך לפעול או להתפעל, וכוונתו לאיזה תכלית שבעבורו נפעל אל העמידה, כמו ...

אמנם פעל 'עמד' יורה על מעמד העמידה עצמה, ומהוראתו ג"כ העמידה שהיא לחשיבות הנושא המקביל אל העומד, כמו שמתחייב מצד המוסר שיעמוד הפחות במעלה לפני החשוב והנכבד, שלא יתטלטל הנה והנה או שישב עצמו לפני בלתי רשותו, ומזה "ואברהם עודנו עומד", "ויעמידהו לפני פרעה", "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב", כדי לחלוק כבוד לדיינים.

ולסבה זו לא שאל יתרו בלשון עמידה מדוע העם עומד, כי האמת כן הוא דרך בני אדם שהחשוב יושב והפחות ממנו עומד לפניו אף שאין בעמידתו שום תכלית, אבל שאל בלשון נציבה כלומר מה היא תכלית עמידתם לפניך.

ניבים וביטויים

על-כּנפי נְשָׁרִים (יט, ד)

על כנפי נשרים – דרך השמים, באמצעות נס.

כאיש אחד בלב אחד (רש"י יט, ב)

באחדות, ללא תרעומת ומחלוקת.

עיון בעלונים קודמים:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/ChinuchMukar/PikuahPedagogi/HebChar/parashat_week.htm

עריכה לשונית: כוכבה גרסון

להארות, הערות והצטרפות

לרשימת התפוצה:

byad-halashon@gmail.com